

mint háromszor számol be, sajnos, elmaradt és meg nem valósított elhatározásáról, hogy mielőtt továbbfolytatná útját, visszafordul, háromszor bánja meg, hogy betette lábát Oroszország földjére, bár inkább Balaton-zamárdiba ment volna nyaralni, vagy Hévizre a csúzosok közé. Mit akar ezzel jóvátenni, kiket akar ezen közleményeivel felvilágosítani és megnyugtítani fordult álláspontjáról? Ez elemzések szempontjai még polgári olvasók és írók előtt is csak orvosilag magyarázhatók. Kétségbevonom, ha valaki mondjuk a pápuák, zambéziek, veddahok és a kelet-indiai emberevők földjére indul, különösképpen abban az esetben, ha ez kimondottan egyik, vagy másik törzsfőnök kivánságára történik, hasonló eszközökkel számol be az ott uralkodó emberevői állapotokról. Természetes, hogy a költészet más, mint a valóság, de kétségbeesett szempont, ha valaki létjogosulatlanak, ostobának és elhibázottnak tartja mondjuk a felhőkarcoló építését azon egyszerű oknál fogva, mert ő maga szédül a felhőkarcoló tetején. Mondanivalók és forma végzetesen egybekapcsolódnak, feketekávés riportból megírás szempontjából sem lehetett irodalmi remekmű. Ha valaki a Dnyeprogesz, a Bolsevo és egyéb kísérleti eredmények földjén csak a borotvátlan pincéceket, Kálmán Imre Bajadérját és a kozmás feketét látja, önkénytelenül is eszünkbe juttatja A. France novellájának hőstét, Pilátust, aki palesztinai küldetéséből visszatérve Rómába az érdeklődők előtt még csak Krisztus nevére sem emlékezik. Évszázadunk legnagyobb kísérlete tárult ki szemei előtt, a hitetlen író becsukta szemét és nem kívánta meglátni azokat. Mindnyájunk örömeire visszatért körünkbe, tarsolyában Dobelhoff Lilihez is méltatlan utipodgyásszal, rossz szájjal a feketétől, de végre is felfedezve, ha mást nem is, de saját magát és a haladással, minden számbavehető emberi fejlődéssel élesen szembenálló érzületeit. De végre, mint eredményképpen felfedezte saját magát és ez is valami. Meggyőződésünk, hogy intő soraira a jövőben kifogástalan feketével kínálja meg látogatóit a Szovjet, éberem fog őrködni a jövőben a vendégeknek szervirozott fekete minőségére és e sajnálatos esetből kifolyólag a hibát jóváteendő, még talán egy kávébrigád is alakul. Kávébrigád alakul, a pincérek jampecosra kiborotválkoznak, de viszont a gyárak helyét felveri a gaz és a filmszínházakban intézményesen émelítő operetteket forgat az életbe is beleunt gépész. Valóban, ideális világ! A kérdés csak az, mi lenne akkor a különbség Charkov és mondjuk az Amazon parti Tabatinga között?

Remenyik Zsigmond

EGY UTOPISTA REGÉNY. Egy utópista regényről kell ezuttal beszélnünk. Az alkalom meglehetősen ritka, mert napjaink reális irodalma gyéren termeli az utópisztikus szépirodalmat. Csak olyan viharvert irodalmi sarlatánok, mint Wells, lendülnek túl az észszerű fantázia korlátain és ez a szellemi akrobatika mindig fölöttébb gyanússá válik: az izzadságos erőmutatvány a realitások felől igyekszik maga felé terelni a közfigyelmet. A valóság és az utópia között ennyi mindössze a vonatkozás.

Egy erdélyi könyv van a kezünk között, *Ligeti Sándor* írta, címe: *A bűvös erszény*. (Pharos könyvkiadó, Kolozsvár, 1934.) Utópisztikus regény és a kérdés, ami most legelső sorban felvetődik, ez: ennek az utópista írónak is az a szándéka, hogy meghamisítsa a valóságot?

A regény előszóírója, Salamon László *A bűvös erszényt* az utópisztikus regények ama kategóriájába sorozza, amely a kor valóságainak elemeit szintetizálja, tehát csak napjaink realitásainak pontos ismeretére, a gyötrelmes és mégis biztató események szövevényének tudományos elemzésére építheti rá ama látomásait, amelyek csak addig látomások, míg a dolgok kényszerre, párosulva a legjobbak akarásával, a tömegek

belátásával és a haladás összes erőinek koncentráálásával — látható és érzékelhető tényekké nem változtatják e látomásokat.“

A bűvös erszény tehát első bírálója szerint a valóság talaján nőtt. Nézzük meg ennél fogva a valóság-elemeket. A társadalmi igazságtalanságok arra készítetnek egy fiatalembert, a regény hőstét, hogy azokat megváltoztassa. Ez észszerű és természetes gondolat. Az emberiség történelme is csupa ilyen küzdelemből tevődik össze, hisz' a történelem nem egyéb, mint osztályharcok sorozata. Az ifjú azonban nem a történelemalakító eszközhöz nyul. Várja a gondviselést. A végzettségnek ez az elkerülhetetlen tetsző szüksége nyomban kiemeli a regény valóság-sarkait és úgy kibillentí az életből, hogy az ember nem is csodálkozik, amikor megjelenik a Bűvös Erszény, amely immár fantazmagóriák világába sodorja a szerzőt, a hőst és az egész társadalmat. A bűvös, pénzszelvényi erszény egy új világot épít ki, amelyben nincs gazdasági elnyomás és ahol végül a termelt javak igazságos elosztása fölöslegessé teszi magát a pénzt is.

Az előszóíró szerint ez a könyv „a szó legmagasabbrendű értelmében vett szocialista regény. Szocialista regény, anélkül, hogy egyben munkásmozgalmi, úgynevezett osztályharcos regény volna.“

Ez a megállapítás megdöbbentő rehabilitációja igyekszik lenni ennek a regénynek. Nem azért, mert a regényt jónak tartja, elvégre az egyéni irodalmi izlés úgy értékeli egy könyvet, ahogy neki tetszik. Az irodalmi szándékot a szerzőtől valóban nem is lehet elvitatni és az elbeszélés folyamatosságát sem. De konkrét kategóriába helyezni, olyanba, mint ami a szocialista regény fogalmát meghatározza és ebben is a „legmagasabbrendű“ műfaji értékelést alkalmazni rá vagy tudatos megtévesztési szándékra vall vagy pedig kártékony tájékoztatlanságra. Ilyen protezsztálása a könyvnek méltatlan a szerzőhöz, aki nyilván nem igényesebb a mondánivalójánál, amellyel nem szocialista megértésre apellál. Ugy tudjuk, a szerző foglalkozik társadalomtudománnyal és így fel sem tételezhető róla, hogy ne volna tisztában könyvének ideológiai determináltságával. Könyvének világnézeti síkja még csak a szociáldemokrácia világszemléleti bázisára sem helyezhető, nem hogy szocialista távlatokat nyitna fel. Bizonyos, hogy találni benne szocialisztikus elemeket is, de elvégre ilyen elemek átvétele sem a keresztény szocialisták, sem a nemzeti szocialisták ellenforradalmiságán mit sem változtat. A szocialista szemlélet a történelmi materialista felfogáson épült, ama törvényszerűség felismerésén, hogy csak céltudatos osztályharc változtathatja meg gyökeresen az elnyomottak és kizsákmányoltak helyzetét. Az előszóíró tehát már abban is téved, ha azt hiszi, hogy szocialista írás lehet bármi is osztályharcos felismerés nélkül. A szerző kapitalisztikus eszközökkel, tőkével (bűvös erszény) kezdi meg a gazdasági berendezkedés reformját. Szövetkezetekre emlékeztető termelő és elosztóhelyeket létesít, ami emlékeztetne a szociáldemokrata kísérletekre, ha nem hordozná magán amaz utópiák jellegét, amelyek *Robert Owen* törekvéseit is megfullasztották. A szerző a maga naiv és elfogult elgondolásaival távolról sem nyújtott olyan megtévesztésre alkalmat, amelyek az előszóíró konklúzióit igazolnák. Így egyrészt a regényben említett, de nem érzékeltetett tömegek kifejezetten a politikai passzivitás álláspontjára helyezkednek, a szociáldemokrácia mozgalmában nem vesznek részt, kijelentvén, hogy gazdaságilag anélkül is érvényesülnek. (Komunista, vagy szindikalista pártot a szerző nem említ sehol.) Kapitalista államkeretbe beleképzelni a tömegek gazdasági felszabadultságát, valóban utópia. A szerző ugyan a regény végén az új gazdasági szervezetet egybeolvasztja az állammal, de anélkül, hogy

a politikai hatalom átvételének szükségéről beszélne. Holott anélkül a termelés átalakítása lehetetlen. Ha már egyáltalán belementünk egy misztikus erővel kiépített társadalom analizisébe, úgy itt ismét rá kell mutatnunk arra, hogy a szocialista berendezkedés formáit itt sem fogadta el a szerző, tehát sehol egy pont nincs, ahol szocialista felfogást vallana. Ezt a felfogást annyira nem vallja, hogy egy helyütt rá is mutat arra, itt nem szocialista építés folyik. Amit bemutat: közép-út a kapitalista társadalom és a szovjetberendezkedés között. Amíg a szovjet nem küszöbölte ki a pénzgazdálkodást, addig ezen a középuton kiküszöbölik. A szovjetnek az a tevékenysége, amelyben a pénz még az osztályharc céljait szolgálja a kapitalista csőkevények ellen folytatott küzdelemben, az utópiák e könyvében persze nem számíthat, mint gazdasági szükségszerűség számontartásra.

Robert Owen említettük főtebb, mint aki szellemi atyja annak a szociális lelkiismeretnek, amely a szerzőben vajudik. Ligeti Sándor nyilván mint Owen, azt az alapgondolatot vallja, hogy „a társadalmi bűnöket csak forrásuk betömésével lehet megszüntetni. Az emberek életviszonyait úgy kell megszervezni, hogy azok az emberben a jónak kifejlődését szolgálják. Mert az ember jelleme teljesen ama viszonyoktól függ, amelyek között született és felnevelkedik, él és működik. Hogy az ember erényes legyen, szociálisan érezzen és cselekedjék, ahhoz a jellemképző tényezőket, tehát a körülményeket kell megfelelő módon átalakítani.“ (Beer.)

Ezért állit be Ligeti is a maga utópisztikus társadalmába termelőszövetkezeteket, hogy a termelést és az elosztást kiegyensúlyozzák és ezzel megszüntesse a társadalmi bajok kútforrását. A felvilágosodás és szabadgondolkodás érdekében csinál iskolareformot, új egyetemet és bár a tömegek életét nem mutatja be, (nem munkásmozgalmi regény! Az előszóirónak ebben igaza van) hihetőleg megszűnik ily módon — hisz utópiáról van szó — a szegénység, nyomor, tudatlanság, lustálkodás, bűn, munkanélküliség, mindaz, ami az előző társadalom erkölcsi és anyagi állapotában rossz volt.

A modern szocializmus története Angliában Owenel kezdődött. Ligeti Sándor még ma is ebben az ideológiában él, abban az értelemben szocialista csupán, mint Owen volt és épp így nem hisz abban, hogy a munkástömegek osztályharc útján felszabadíthatják magukat, mint ahogy Owen nem hitte ezt. Amíg azonban a modern munkásmozgalom a szövetkezeti eszme mellett, amely a fogyasztási szövetkezetek megalakítására vezetett, a társadalmi kritikát is átvette Owenről, Ligeti legalább is ebben a könyvében, ezen a ponton nem követi mesterét. És ami a legnagyobb baj, nem okult Owen utópiáiból sem, amelyek pedig a kollektív telepek tönkremenésével bizonyosságot kaptak arra nézve, hogy a kapitalista társadalom talaján megkísérelt kollektív berendezkedés csak sikertelenséggel járhat.

Ma, amikor a szocialista építésnek a világ egyhatod részén való jelenségeit láthatjuk, bizony fölösleges írói kísérlet az utópiák birodalmába tévelygni. Gyakorlati jelentősége nincs, utmutatásul nem szolgálhat, hacsak célja valóban nem az, hogy már megírása demonstráció legyen mindazzal szemben, ami a valóságban a szocialista fejlődés vonalán épül. Az ilyen utópista művek irodalmi értéke már természetüknél fogva módfelett kétes, leíró és társadalombíráló részük elnagyolt és lapos, egyrészt mert tudománytalan, másrészt mert oly' nagy területet fog át, amely legfeljebb egy bedekerhez illő, de nem egy regényhez. Ligeti Sándor könyve közepén igen rátartian említi, hogy hőse egyéni életét elhagyja és azontul csak a társadalom egészével foglalkozik. Azt mondja, akit

holmi szerelmi históriák érdekelnek, azok olvassák Pitigrillit. Nos, ki kell jelentenünk, hogy Pitigrillin túl is el tudunk képzelni egy regényhóst, akinek szerelmi élete másodrangú jelentőségre jut a regényben és mert társadalmasult ember, cselekedetei és mindazoknak az egyéni élete, akiknek körében forog, világos keresztmetszetét adják annak a társadalomnak, amelyben élnek, hogy tévedés azt hinni, hogy a kollektív irányú regény megírásának előfeltétele a személytelenség és a nagy masszával való dolgozás. A kollektivitás szellemének kell áthatnia a regényt, világszemléletileg kell elfordulni az individualizmustól, de nem magától az egyéntől. A szocialista irodalomnak például az az egyik főfeladata, hogy az egyén helyét megjelölje a kollektív világszemlélet nézőpontjából.

Ujvári László

BÉLYEGES IRODALOM. Ugyancsak a *Pharos* könyvkiadó kiadásában jelent meg a *Zsidó miniatűrök* kötete. Elbeszélések anthológiája ez, amelyet Szabó Imre állított össze, fordított és életrajzi adatokkal látott el. Német, osztrák, jiddis írók: Osip Dymov, Schalom Asch, J. L. Perec., M. I. Berdiczewsky, Peter Altenberg, Alfred Polgar, Jakob Wassermann, Arthur Holitscher, Martin Buber novelláit tartalmazza a kötet, de még szerepel benne három orosz szocialista író: Isak Babel, Ilja Ehrenburg és Jefim Sosulja. Azonkívül egy olasz: Pirandello. Szabó Imre az előszóban elmondja, hogy ez írások mindegyikén, — kivéve Pirandellót, amely csak témájánál fogva zsidó, — megállapítható a zsidó bélyeg. Miben rejlik ez a bélyeg? — kérdezi az író önmagától és mindjárt így felel: „Azokban a gondolatbeli és érzés kategóriákban talán, amik öröklött adottságainkból, gazdasági elhelyezkedésünkéből, kortársi sorsközösségünkéből sarjadnak? Mondják, a modern zsidók irodalmi megnyilatkozásának bélyege főleg a szociális igazságok hangsúlyozásában áll és a meglátott fonákságoknak humorban való feldolgozásában. Lehet. Művészi megítéléssel rokon megállapítás ez, ami sokszor bizonyára értékálló is.“

Szabó Imre, hogy összegyűjtötte ezt az irodalmi csokrot, az együvéhordás indokát a zsidó bélyeg felismerésével igyekszik megadni. Kétségtelen, hogy Aschnál vagy Berdiczewskynél ezt meg is találja, mert ezek par excellence zsidó írók. Ám Szabó a zsidó bélyeget egy társadalmilag determinált zsidó sorsközösségben keresi. Azonban nyilván maga is érzi, hogy ez a „zsidó sorsközösség“ meglehetősen labilis keret. És így felel: „mondják“ és a maga részéről csak ennyit szögez le: „Lehet“. Az ilyen feltételes megállapítások kárára válnak egy különben tisztességes szándékú írói munkának, amely irodalmi lényegével nyilván nem akart egyebet nyújtani, mint értékdokumentumát a zsidó származású írók alkotásainak. Ez esetleg jelentős lehet ama zsidó közösség számára, amely súlyt helyez a faji megkülönböztetésre, azonban a származásnak kétes jelentőségű tényét alátámasztani azzal, hogy a „zsidók irodalmi megnyilatkozásának bélyege főleg a szociális igazság kihangsúlyozásában áll“, módfelelt elhibázott állítás. Mert a szociális felismerések nem származásbeli tényezők, hanem társadalmiak. A zsidó írók szociális igazságkeresése szerintünk nem általánosítható, sőt ez nem általánosítható még a Szabó Imre által egybehozott írókra sem. A szociális igazságkeresés világszemléleti kérdés és az anthológia írói között három író van mindössze, akik kifejezetten a szociális igazságok, helyesebben a szociális igazságtalanságok kihangsúlyozására törekcsenek: Babel, Ehrenburg, Sosulja. De éppen Szabó Imre mulasztása, hogy nem markánsabb műveiket sorozta gyűjteményébe. Írásaikról azt mondja az előszóban, hogy „pártszempontokon túl egyetemességre lendülnek.“ Hát bizony ezzel a megállapítással is szembe kell helyezkednünk. Nem pártszempont-